

I. Politiek geschiedenis - Histoire politique

HELEN GREVERS

Van landverraders tot goede vaderlanders. De opsluiting van collaborateurs in Nederland en België 1944-1950

Amsterdam, Uitgeverij Balans, 2013, 399 p.

“Want ze moeten mij niet komen wijsmaken dat België een democratie is. Uwe interneringskampen zijn niets dan concentratie kampen. Net gelijk die van Belsen, en die van Siberië. Geen mensch met een spark deftigheid in zijn lijf, kan daar een tijd in gefolterd worden zonder zich verlaagd te voelen. Dat is een schande voor België en gelijk welk Belgisch bestuur”. Deze woorden uit een briefwisseling tussen een gevangene van interneringskamp Sint-Kruis bij Brugge en zijn broer geven goed weer hoe er in Vlaanderen werd gedacht over de opsluiting van collaborateurs na de bevrijding. Verhalen over misstanden hebben de beeldvorming over de interneringskampen bepaald, waardoor de omgang met collaborateurs in de naoorlogse periode in beide landen als ‘zwarte bladzijde’ wordt gezien.

Dit idee van een ‘zwarte bladzijde’ is in Vlaanderen onderdeel van de negatieve publieke herinnering aan de repressie, die beschouwd wordt als een anti-Vlaamse onderneming van de Belgische staat. De laatste decennia wordt dit beeld door wetenschappelijk onderzoek bijgesteld, maar het is de vraag in hoeverre deze resultaten hun weg vinden naar het collectief geheugen. In Franstalig België en Nederland was de herinnering aan de naoorlogse opsluiting en berechting van collaborateurs anders van

aard. Daar bestond als gevolg van identificatie met het verzet in het publieke debat weinig ruimte voor de naoorlogse ervaringen van oud-collaborateurs. In Nederland is hier de laatste jaren verandering gekomen. Ondanks – of wellicht dankzij – de lange ‘stilte’ over het onderwerp verschenen daar verschillende populair wetenschappelijke publicaties die zeer kritisch oordelen over de manier waarop de Nederlandse staat in de naoorlogse periode omging met oud-collaborateurs. Zo ontstaat decennia na de feiten alsnog een ‘zwarte bladzijde’, terwijl in Vlaanderen het inktzwarte beeld juist wat ‘lichter’ lijkt te worden.

Deze in ontwikkeling zijnde publieke herinneringen zijn en worden nog altijd gevoeld door memoires van oud-collaborateurs en andere publicaties die hun slachtofferschap als uitgangspunt nemen. Behalve lokale *case studies* ontbrak het in Nederland en België tot nog toe aan structureel wetenschappelijk onderzoek naar de interneringskampen. In het kader van het door de Nederlandse Organisatie voor Wetenschappelijk Onderzoek (NWO) gefinancierde onderzoeksproject *Erfennissen van collaboratie*, dat de positie van oud-collaborateurs in de Nederlandse samenleving heeft onderzocht, verrichtte Helen Grevers een vergelijkend doctoraatsonderzoek naar de opsluiting van oud-collaborateurs in Nederland en België. Haar focus ligt op de “achterliggende ideeën, organisatie en praktijk van de opsluitingen”. Ze kiest er nadrukkelijk voor om niet, zoals veel eerdere publicaties, misstanden als uitgangspunt te nemen, maar de internering te beschouwen vanuit de maatschappelijke positie van de collaborateurs over een langere periode. Het onderzoek behelst zowel de voorbereiding en uitvoering van de opsluitingen als de (plannen

voor) reclassering.

Grevers bekijkt het opsluitingsproces vanuit een “sociaal-hypochondrische” opvatting over de collaborateurs, waarin ze beschouwd werden als een ‘ziek’ onderdeel van een ‘gezond lichaam”. De isolatie van het ‘zieke’ gedeelte was eigenlijk al begonnen in de jaren 1930, toen de aanhangers van Belgische en Nederlandse nationaal-socialistische partijen buiten de samenleving werden geplaatst. Door de toenemende polarisatie tussen collaboratie en verzet tijdens de bezetting werd een (tijdelijke) fysieke verwijdering van collaborateurs na de bevrijding noodzakelijk geacht. De naoorlogse internering moest, door middel van heropvoeding, de ‘zieke’ delen van de bevolking ‘genezen’, waarna ze opnieuw zouden kunnen worden opgenomen. Die heropvoeding moest voorkomen dat de voormalig collaborateurs een kaste van verschoppelingen zouden vormen, die gedurende een eventuele nieuwe oorlog – tijdens de Koude Oorlog geen ondenkbaar scenario – opnieuw de kant van een bezetter zouden kiezen. Ondanks deze inspanningen keerden veel oud-collaborateurs zich tegen de staat omdat zij hun internering als onrechtvaardig beschouwden.

Dit proces verliep in Nederland en België op dezelfde manier, ondanks het feit dat er vrijwel geen uitwisseling bestond tussen de regeringen over het beleid. Dit toont aan dat de niet per definitie onproblematische transnationale comparatieve methode goed is uitpakkt. Door twee gevallen met elkaar te vergelijken weet Grevers een ontwikkeling te duiden die de individuele cases overstijgt. De vergelijking werkt ook goed omdat in de vlot geschreven tekst moeiteloos wordt overgeschakeld van

het ene naar het andere land. Dit komt de analyse van het opsluitingsproces ten goede en maakt het mogelijk om het regeringsbeleid van de naoorlogse Nederlandse en Belgische staat te beoordelen aan de hand van de overeenkomsten en verschillen tussen beide landen.

Verschillen in de politieke situaties in beide landen hadden gevolgen voor de invulling van de internering. In België wou de regering het communistisch en leopoldistisch verzet, dat daarom zo snel mogelijk ontwapend moest worden om het geweldsmonopolie van de staat niet in gevaar te brengen. Al snel werden oud-verzetsmensen daarom geweerd uit de bewaking van de interneringskampen. Volgens Grevers had dit tot gevolg dat gedurende de eerste maanden na de bevrijding in de Belgische interneringskampen minder vaak sprake was van geweld dan in Nederland. Daar werd de rol van oud-verzetsmensen in de bewaking juist geformaliseerd. Omdat de verzetsbewegingen zich achter de koningin en regering hadden geschaard brachten zij de restauratie van de vooroorlogse staat niet wezenlijk in gevaar. De Binnenlandse Strijdkrachten “werden erkend als een legale macht die zich mocht inlaten met de bestraffing van collaboratie”, met als gevolg dat de tijdens de bezetting steeds toegenomen polarisatie tussen verzet en collaboratie soms tot gewelddadige uitpattingen leidde in de interneringskampen.

De dreiging van politieke crisis in het naoorlogse België en de reactie daarop van de regeringen had ook invloed op de invulling van de heropvoeding van de collaborateurs in het kader van hun reclassering. Omdat de ‘dwaling’ van de collaborateurs

gezien werd als een politiek en staatsrechtelijk probleem, was de heropvoeding Belgisch-patriottisch van aard. Scholing en (mijn)arbeid moesten ervoor zorgen dat de collaborateurs 'goede' Belgen zouden worden. In Nederland beschouwden de instanties de 'dwaling' van collaborateurs meer als een sociaal dan als een politiek probleem. Daar was veel minder sprake van een patriottisch-getinte heropvoeding, maar lag de focus juist op sociale (her)integratie, waarin de kerken een belangrijke rol speelden.

Waar Grevers er zeer goed in slaagt de achterliggende ideeën en organisatie van de opsluitingen te duiden, komt de praktijk wat minder goed uit de verf. Wie informatie zoekt over de omstandigheden in één specifiek interneringskamp zal in veel gevallen tevreden moeten zijn met enkele voorbeelden of anekdotes. Dit is vooral het gevolg van een gebrek aan structureel bronnenmateriaal over het dagelijks leven in de kampen en gevangnissen, maar lijkt eveneens een weloverwogen keuze voor het 'grote verhaal'. Als het gaat om de dagelijkse realiteit binnen de interneringskampen behandelt Grevers allerlei thema's die ze rijkelijk illustreert met voorbeelden, maar blijft ze steeds in 'helikoptermodus' vliegen boven het uitgestrekte landschap van de Belgische en Nederlandse kampen.

Die 'helikoptermodus' voegt veel toe aan de analyse van het beleid en de opvattingen achter de interneringskampen, maar zal een deel van het niet-academische lezerspubliek vast minder aanspreken. Te denken valt aan lezers die vanwege hun familiegeschiedenis meer willen weten over de interneringskampen. Voor mensen die worstelen met de erfenis van collaboratie binnen hun familie

hebben de onderzoeksresultaten niet alleen wetenschappelijke relevantie, maar vooral ook een emotionele lading. Het door Grevers gekozen perspectief, dat de internering contextualiseert en een verklaring zoekt voor de voorgevallen psychologische en lichamelijke mishandelingen, zal veel van deze emotioneel betrokken lezers niet aanspreken omdat de persoonlijke ervaringen van de geïnterneerden niet centraal staan. Zowel in Nederland als in België bestaan groepen die verlangen naar een conclusie die de wetenschappelijke geschiedschrijving hen niet kan bieden, namelijk dat de voormalige collaborateurs in de interneringskampen (en daarbuiten) door de Nederlandse en Belgische staat groot onrecht is aangedaan. Zo'n conclusie past niet alleen niet bij een wetenschappelijke vraagstelling, Grevers toont in haar proefschrift tevens aan dat er geen steekhoudende bewijzen bestaan voor de these dat in de Nederlandse en Belgische interneringskampen de oud-collaborateurs op grote schaal en structureel werden mishandeld en – in de fase van de reclassering – doelbewust uit de samenleving werden uitgesloten.

De kloof tussen academische doeleinden en de verwachtingen van een emotioneel betrokken publiek dat niet zozeer wetenschappelijke als wel morele conclusies zoekt is van alle tijden. Historici die (contemporaine) 'gevoelige' thema's behandelen moeten rekening houden met de morele implicaties en de manier waarop hun onderwerp leeft in de samenleving. Dat is niet altijd gemakkelijk, zeker niet als het de collaboratie en haar nasleep betreft. Het kan gebeuren dat een onderzoeker niet concludeert wat het grote publiek wil horen, of – zoals het geval is bij *Van landverraders*

tot goede vaderlanders – andere vragen stelt. Dat doet niets af aan de kwaliteit van het onderzoek. Toch blijft het jammer dat een maatschappelijk zeer relevant en door de schrijfstijl toegankelijk boek zoals dat van Grevers waarschijnlijk niet zijn weg zal vinden naar een groot lezerspubliek.

Jan Julia Zurné